

ZARAUZKO FRANTZISKOTARREN MISIOLARI KOLEGIOA ETA EUSKARA

Zarautz, 1987-VI-19

A. Karmelo Iturria

Zarauzko Frantziskotarren komentua, jakina denez, Juan de Manzidor zenak eraiki erazi zuen 1610.urtean; Flandesetako erreinuetan Felipe III.aren Idazkaria zen bera. 1610.urtean eraikitzen hasi, eta handik zazpi urtetara, 1817.an bukatu zen. Eta orduantxe jarri ziren frantziskotarrak komentu berrian bizitzen.

Handik mende eta erdi aldera, 1746.urtean hain zuzen, garrantzi haundiko zerbait gertatu zen Zarauzko komentuan: Misiolari Kolegio-Seminarioa bihurtu zela, alegia. Eta horrek ia erabat aldatu zuela komentuko bizitza, esan genezake.

Zer ziren Misiolari Kolegio haiek? Badu Domingo Parrondo Aita frantziskotarrak liburu bat idatzia: "Historia de los Colegios-Seminarios de Misiones de la Regular Observancia de N.P.S. Francisco, existentes en esta Península de España", izeneko bera. Eta bertan dioenez, komentua haiek ez ziren urrutiko lurraldetara Misiolariak bidaltzeko sortuak, baizik eta bertako herrietan Misioak emateko; guk geuk ezagutu genituen Misio haiek herriz herri emateko, alegia.

Espainia osoan lehenengoa Sahagun herrikoa izan zen, Leonen. Gero beste hamahiru sortu ziren, bai Katalunian, Gaztelan, Galizian eta abar. Zarauzkoa azkenengoa izan zen, hamalagarrena. Eta hain zuzen ere, lehenengoa izan zen komentutik, Sahagunetik alegia, etorri ziren hemengoa sortzera. Hiru fraile heldu ziren, hirurak euskaldunak: Aita Juan Jose Suarez Palomo, Aita Migel Ezkurdia, biak donostiarrak, eta Aita Manuel de Moraza; hirurak Frantziskotarren Kantabria Probintziakoak. Aurretik baimena eskatua eta lortua zuten Aita Juan de la Torre-rengandik, hau ere Kantabria Probintziakoa eta Espainia osoko fraile frantziskotarren Komisario Nagusia. 1746.urteko Maiatzaren 21an ospatu zen Probintziako Kapitulu Gasteizko San Frantzisko komentuan eta hantxe erabaki zen Zarautzen Misiolari Kolegio berri bat sortzea. Aita Pedro Antonio Añibarro euskal idazle ospetsuak bere "Libro Becerro" eskuizkribu famatuan dioenez, eztabaida gogorak izan omen ziren Kapi-

tulu hartan zein komentu aukeratu erabakitzeke. Eta azkenean, inork berea utzi nahi ez eta, Mateo de Aranburu Aitak erabaki omen zuen Zarauzkoa uztea, komenturik “behartsuena eta gosetiena” hain zuzen, “el Convento más miserable y famélico” de la Provincia. Halaxe dio. Eta datu interesgarri bat gaineratzen du: argizari faltaz, Zarauzko komentuko fraileek Santa Maria Parrokiara joan behar izan ohi omen zuten Meza ematera.

Aita Jose de la Torre Probintzialak —lehen aipatutako Juan de la Torre-ren anaiak— gutun bat idatzi zien Probintziako gainontzeko komentuetako fraileei Zarauzko hau Misiolari Kolegio bihurtu zela esanez, eta hona etorri nahi zutenek beren izena emateko adieraziz. Hemezortzi mezako fraile bildu omen ziren: hamar gipuzkoar, hiru bizkaitar, bi arabar eta hiru “montañés” edo kantabriar. Kantabria Probintzia orduan lau nazioek osatzen bait zuten: Gipuzkoak, Bizkaiak, Arabak eta “Montañak”, hau da, Santander edo Kantabriak.

1746.urteko Irailaren 8an. Ama Birjinaren Jaiokunde egunez, Santa Klarako komentuan bildu omen ziren fraileak eta handik prozesioan etorri Joan Bataiatzaile Santuaren elizara, gorputzean Misiolari ezaugarriak zeramatzatela, bularrean gurutzea eta eskuinean makila bat, gainean gurutze txiki bat zutelarik: elizara helduta, Juan Jose Suarez Palomo Aita Nagusiak sermoia egin omen zuen, Misiolari Kolegio berriak Zarauzko herriari eta ingurukoei egingo zien ona aipatuz.

Baina, zer ikusirik du Zarauzko Misiolari komentu honek euskararekin eta euskal literaturarekin? Hori azaltzera goaz.

Eraiki eta handik urte batetara, erabaki hau hartu zuten Bilboko San Frantzisko komentuan egindako Probintziako Kontseilari bileran, 1747.urteko Urriaren 30.egunean: “Por quanto está determinado que el Seminario de Zarauz se compusiese de Religiosos con igual de las cuatro naciones según la Ley Municipal, determinaron que se suplique a nuestro Rvmo. Padre Comisario General para que dicha ley se derogue y se explique la cláusula “en cuanto fuera posible” dejando libertad al Seminario para que puedan recibir a cualquiera que tuviese cualidades, sin atenciones a naciones y número, con preferencia de las Bascongadas en caso de superabundancia o falta de pretendientes, concediéndoles asimismo facultad para admitir confesores Bascongados que coadyuven a los Padres en el Confesionario y otros ejercicios”. (Zarauzko komentuko Artxiboa. Liburu saila. 4.liburua, 206 r.folioa). Ikusten denez, bada, euskaldun sermolariak eta aitorleak eskatzen ziren gehienbat.

Eta bazuten non lan egin sermolari edo Misio emaile eta aitorle haiek. Aita Añibarrok berak eta bere ondorengoek, “Libro Becerro” deritzan eskuizkribu famatu horretan, Zarauzko Misiolariak eman zituzten Misioak banan-banan izendatzen dituzte, non edo zein herritan, noiz

edo zein egunetan eta nortzuk emanak izan ziren zehatz-mehatz azalduz: Gipuzkoan, Bizkaian, Nafarroan, Araban eta Montañan ere bai; hemen erdaraz noski, baina beste herri guztietan edo gehienetan euskaraz. Esparru zabala benetan Zarauzko Misiolariak bere esku zutena. Herrien izendatze zerrenda 1814.urtean hasten da eta 1839.ean bukatzen, fraileak komentutik bidaliak izan ziren urtean hain zuzen. Urte hartan bidaliak, aurretik eta geroago ere behin eta berriz bidaliak izan bait ziren. Ez noakizue orain hemen Zarauzko Misiolari Kolegioaren historia osoa egitera, oso luze joko bait luke. Puntu batzuk azpimarratu besterik ez dut egingo.

Jakina da, orduko istilu famatu bat dantzen gorabeherak izan zirela. Sermolari batzuk dantzen aurka azaldu ziren argi eta garbi: hala nola, Aita Palacios bat eta Aita Añibarro bat —biak Zarauzko Misiolari komentukoak—, Aita Mendiburu jesulaguna, Santa Teresaren Aita Bartolome karmeldarra, eta abar. Aita Manuel Larramendi andoaindarra eta jesulaguna, berriz, ez da haien aurka agertzen eta nolabait haien alde jartzen da eta Zarauzko Misiolariak ere aipatzen ditu “Corografía de Guipúzcoa” bere liburu ezagunean (“Corografía de Guipúzcoa”, Manuel de Larramendi, J. Ignazio Telletxea Idigorasen edizioa; Donostia, 1969, 241 or.). Juan Ramon de Iturriza bizkaitar historilariak ere aipatzen ditu Zarauzko Misiolariak “Historia General de Vizcaya” bere liburuan. (“Historia General de Vizcaya”. Juan Ramon de Iturriza y Zabala, en Berriz, año de 1785; Barcelona, 1884, p. 59).

Zarauzko Misiolariak erabiltzen zuten euskarari buruz ere, nahiko argibide badugu, eta ez nolana hikoak. Ezagunak dira Aita Larramendiren hitzak eta ez noakizue errepikatzerara. Nikolas Ormaetxea, “Orixe”, zenak ere goraiatzen ditu Zarauzko frantziskotarrak, “Euskal Eснаlea” aldizkarian, 1927.urtean, argitara eman zuen “Euskal-Literaturaren atze edo edesti laburra” idazlanean. Honela dio: “Zarautzen badugu Komentu bat Euskalerraren eta euskeraren alde lan poliki egin diguna. Añibarro ta Ubillos ta Zabala daduzkat gogoan”. Hemen ohartxo bat egin beharra dago: Aita Ubillos ez zen Zarauzko Misiolarietakoa izan. Eta azkenik, Juan Antonio Mogel idazle ezagunak behin eta berriz goraiatzen ditu Zarauzko Misiolariak eta bereziki Aita Añibarro eta Aita Palacios “Confesino ona” bere liburuxkan, bai hitzaurrean, bai bukaeran.

Zarauzko Misiolari Kolegioko euskal idazleak

Zarauzko frantziskotar Misiolariak ez ziren herriz herri Misioak ematen bakarrik ibiltzen. Komentuan bertan zeudela, beren gelako bakardade santuan, sermoiak euskaraz idazten ere baziharduten. Eta beste liburuak ere bai. Horrela bildu zen urtetan zehar frantziskotar euskal idazle talde

polita. Eta ez nolanhiko idazleak, ikusiko dugunez. Zaharrenetarik hasita, banan-banan aipatuko ditut.

1. **Aita Pedro Antonio Añibarro** (1748-1830). Hona Aita Villasante Euskaltzainburuak *Historia de la Literatura Vasca* bere liburuan dioena: “El P. Añibarro es el primero y más alto representante de los vascófilos y escritores vascos que produjo el convento franciscano de Zarauz al tiempo que dicho convento revestía la modalidad peculiar de Colegio de Misioneros Apostólicos”. (*Historia de la Literatura Vasca*, Fr. Luis Villasante; 2.ª edición; Editorial Aranzazu, 1979). Bizkaiko Arratiako Areatzan jaioa, hamasei urte zituela egin zen fraile Bilboko San Frantzisko komentua haundi eta famatuan, nonbait. Apaiz ikasketak Bilbon bertan eta Arantzazun egin bide zituen. 1790.urtean, 42 urte zituela, etorri zen Zarauzko komentura, berberak eskaturik. Hementxe bizi izan zen 1830.urtean hil zen arte. Zahartzaro beneragarrian, 82 urte zituela, hil ere. Euskal idazle on eta ugaria izan genuen Aita Añibarro. Bizkaierazko klasikotzat jotzen da Juan Antonio Mogel eta beste batzurekin batera. Asko eta ongi idatzi zuen Aita Añibarrok. Hona bere idazlanen zerrenda, osoa ez bada ere: 1) *Escu liburua, eta berean eguneango cristiñau cereguiñac*, Tolosa, 1802. Hauxe da bere liburuxkarik ezagunena eta famatuena. Azkenengo aldi honetan, liburu hau —eta Añibarroren besteak ere bai— gehien aztertu duena Blanca Urgell andereño gazte eta azkarra dugu. Behin baino gehiagotan argitaratua izan da liburuxka hau. 2) *Cristau dotriña... Nafarroaco euscaran*. Asteteren dotrina ezagunaren itzulpena. Iruñea, datairik gabe. 3) *Lora-Sorta Espirituala ta Propositu Santuac vicitza barri bat*. Aita Palacios ospetsuak idatzitako bi liburuxken itzulpena eta birmoldaketa da. 4) *Curutze Santearen, Aita Gure eta Ave Marien ganeco Eracusal-diac*. Durango, 1879. 5) *Guerocho Guero*, Axularren liburu ezaguna, bizkaierara itzulia. Hiztegi bat eta Gramatika bat ere baditu. Eta eskuizkribu pila bat ere bai, Zarauzko komentuko Artxiboan gordetzen dena. Hiru eskuizkribu dira garrantzizkoenak: 1) *Misionari Euscalduna, Cristiñau-Dotri-na, ta Sermoiac Bizcai-errietan iracasten*. Bi tomo lodi dira, Misioetan emandako predikuez osatuak. 2) *Jesu Christoren lau Evangelioac baterá alcarturic, D. Bernardo Lamy-c dacartzan erara, ta A. Felipe Sciok erderatu cituan leguez*. 3) *Nequea arinduric. Munduco crutze, neque, penac gozatu, laburtu, ta arinduteco gogarte santuac*. 15 “Iracurtza” (berak erabiltzen duen hitza duzue) ditu, 59 orrialdetan bilduak. Eskuizkribuak, denak bere letra txukun, garbi eta dotorez idatziak.

2. **Aita Juan Mateo Zabala** (1777-1840)

Aipatu besterik ez dut egingo, Aita Villasantek geroxeago fraile honi buruz hitzegingo bait dugu. Duela ia hamar urte, bere jaiotzaren bigarren

mende-hurrena zela eta, omenaldi berezi bat egin zitzaion Bilbon, 1977.urteko Irailaren 24ean. Bertan Aita Villasantek eta Aita Agustin Biain oñatirrak (orduan Zarauzko komentuan Aita Nagusi zenak, alegia) hitzegin zuten Aita Zabalaren goraltzan. Zarauzko komentuko Artxiboan gordezen dira haren eskuizkribu batzu.

3. Aita Jose Kruz Etxeberria (1773-1853)

Oiartzungo semea, 1801.urtean heldu zen Zarauzko komentura. Bertako Misiolarien eta emandako Misioen zerrendan, herriz herri gehienetakoa ibili ohi zen frailea izan zen. Lau euskal liburu ditu: 1) *Devociozco vicitzaraco sarrera San Francisco Salesec atera, eta Aita Frai Jose Cruz Echeverriac... euscaraz ipini duena*. Tolosa, 1821. 2) *Ongui bizitzeco ta ongui iltececo laguntza*. Tolosa, 1824. 3) *Cristau Doctriña Euscaraz*. Tolosa, 1828. Eta 4) *Jesusen imitacioco edo berari jarraitcen eracusten duen libruba*. Tolosa, 1829. Azkenengo hau Kempis ezagunaren liburuaren lehenengo itzulpena gipuzkerara.

4. Aita Kristobal Linaza (1806-1866)

Bizkaiko Lemoan jaio zen. 1832.urterako apaiza zen. Eta hurrengo urtean, 1833.ean azaltzen da Zarauzko Misiolari Mintegian. Euskal liburuxka ugarien egile da, hala nola, *Aldareko Sakramentuari Bisitak, San Frantziskori, Aita San Joseri, San Antonio Paduakoari, San Rokeri eta bederatziruurenak*; denak Tolosan argitara emanak, batzuk behin eta berriz gainera.

5. Aita Juan Jose Salazar (1807-1882)

Bizkaiko Zollon jaioa, Zarauzko komentuan bizi izan zen eta Aita Linazarekin batera ibili zen herriz herri Misioak ematen. Erbesteratua izan ondoren, Lizartzan azaltzen da apaiz laguntzaile bezala. Komentuak berriro ireki zirenean, Tolosara joan, gero Arantzazura eta bertan hil zen. Liburuxka bat du: *Ama Birjinaren Congregacioco nescachentzat esculiburua*. Tolosa, 1894. "Atoz pekataria" Misio kantu ezagunaren egile ere bera du.

6. Aita Juan Domingo Unzueta (...-1870)

Abadinoko semea. Badu zenbait euskal lan, hala nola: "*Doandigoco berbaldiac*" (Santuen panegirikoak, alegia), Andres Iturzaeta apaizaren

Urtearen domeca guztiñetaraco berbaldiac liburuan argitara emanak. Bi tomo ditu liburu honek eta bi argitarapen izan zituen, bata Tolosan, 1894.ean, eta bigarrena Durangon, 1900.urtean. Aita Unzueta ren sermoiak tomo bakoitzean azaltzen direnen arteko erdiak edo izango dira. Horrezaz gainera, kristau dotrina ere badu: *Cristinaubaren doctriariaren explicacina*, Valladoliden argitaratua.

Zarauzko komentua, euskal idazleen eskuizkribuen altxor eta gordailu

Ezin bukatu idazlan hau, Euskal Literaturan garrantzi berezia izan duen —eta oraindik ere baduen— puntu hau ikuitu gabe. Zarauzko komentua ez da euskal idazleen kabia eta sorleku bakarrik izan. Euskal idazle batzuren lanen edo eskuizkribuen gordeleku ere bada. Eta euskal kondairalari eta bibliografilari bat baino gehiago harritu da hori dela eta. Lehen aipatu ditugu Zarauzko komentuko Artxiboan gordetzen diren Aita Añibarro eta Zabalaren eskuizkribuak. Goazen orain besteak aipatzera, ez bait dira nolana hiko obrak.

1. **Juan Antonio Mogelen “Peru Abarka”.** Bizkaieraz idatzi izan den libururik ederrenetakoa noski, bizkaierazko klasiko bat. Aita Villasantek eta Aita Jose Inazio Lasa historigileak diotenez, Juan Jose Mogel euskal idazleak eman omen zion bere osaba Juan Antonioren eskuizkribu hau lehen aipatu dugun abadinotar Aita Unzueta fraileari, hemengo fraileok argitara emango zuten ustetan. Eta Zarauzko komentutik irten zen hain zuzen *Peru Abarka* liburua, Durangon, 1881.urtean argitaratua izateko.

2. **Joannes D’Etcheberri Sarakoaren eskuizkribuak.** Julio de Urquijo euskalari eta bibliografilari ospetsua izen zen eskuizkribu hauek Zarauzko komentuko Artxiboan aurkitu zituena, berberak luze kontatzen digunez. Bi liburu edo dira tomo bakarrean bilduak. Lehenengo orrialdeak falta direnez, Julio de Urquijoren ustez, lehenengo liburuak *Laburdiri Escuararen Hatsapenac* edo izango zuen titulua. Bigarrenak honela dio: *Escual-Herriari eta Escualdun Guztiei Escuarazco Hatsapenac Latin ikhasteco... J. D’Etcheberria Saraco Dotor Miricuac, 1712.urtea.*

3. **Aita Francisco Antonio Palaciosen eskuizkribua (1727-1804).** Oñatiko semea, Zarauzko komentuan hil zen 77 urte zituela. Aita Manuel Ventura Etcheberriak, haren bizitza erdaraz idatzi zuenak (eskuizkribu hau ere gure komentuko Artxiboan gordetzen da), eta Juan Antonio Mogelek ere bai, esaten digute euskaraz eta erdaraz ematen zituela Misioko Aita Palaciosen; erdaraz gehiago nonbait euskaraz baino. Dena den, Zarauzko komentuan gordetzen den haren eskuizkribua euskaraz idatzita dago, eta liburu lodikote bat da, sermoiez betea, baina letra ulergaitzez egina. 755 orrialde ditu, bi aldetara idatziak.

4. **Aita Jose Antonio Uriarteren eskuizkribuak** (1812-1869). Aita Uriartere oso ezaguna da euskal literaturan. Nahiz eta bera Zarauzko Misiolari Kolegiokoa ez izan, Zarautzen hil zen 1869.urtean. Bi eskuizkribu ditugu Artxiboan: 1) *Mariaren Biotzaren Bederatziurrena*, eta 2) Pio IX.a Aita Santuaren *Ineffabilis Bula*, Bizkaiko euskalkira itzulia.

5. **Eusebio Maria Azkueren eskuizkribuak**. Aita Uriarteren lagun handia izan zen. Bi eskuizkribu gordetzen ditugu: 1) *Euzkaria-Lenengo cantua*, eta 2) *Diez y ocho poesías euskerikas*.

6. Lehen aipatutakoez gainera, oraindik ere sermoi pila bat gelditzen da Zarauzko komentuan, eskuz idatzita. Aintzinako Misiolarien euskal sermoiez osatua dago pila hori. Eta duela gutxi, berorien artean, bi pitxi eder azaldu dira ustekabeen: 1) Aita Manuel Larramendik, 1737.urtean, Azkoitiko Parrokian, Ama Birjiñaren izenaren egunean egingandako sermoia, eta 2) XVII. Mendeko Bulda bat bizkaieraz idatzia. Bi eskuizkribu hauek Joseba Andoni Lakarra irakasle prestu eta argiak aztertu ditu, lehenengoa *Anuario del Seminario "Julio de Urquijo"* urtekarian, eta bestea Koldo Mitxelenari eskainitako omenaldi liburuan. Eta besterik ez. Barka, arren, aspertu egin bazaituztet eta mila esker guztioi.